

належного посилання на первісні джерела – зокрема, на [4:31-32] – потребує перегляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с. 2. Пілецький В. Функціонування віддієслівних термінів з суфіксом *-ка* в українській фізичній термінології / Володимир Пілецький // Тези 3-ї Міжнар. наук. конф. "Проблеми української науково-технічної термінології". – Львів, 1994. – С. 82-83. 3. Білодід І. К. Русско-украинский словарь // Голова ред. колегії акад. АН УРСР Іван Костянтинівич Білодід. Тт. I-III. – Вид-во „Наукова думка”, К., 1968. 4. Вакуленко М. Російсько-український словник фізичної термінології / Максим Олегович Вакуленко; за ред. проф. О. В. Вакуленка. – К.: Поліграф. центр Київськ. ун-ту імені Тараса Шевченка, 1996. – 236 с. 5. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / Іван Романович Вихованець, Катерина Григорівна Городенська. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с. – Бібліогр.: С. 391-398. 6. Вакуленко М.О. Англійсько-німецько-російсько-український комп'ютерний словник природничих термінів (фізика) / Максим Олегович Вакуленко, Олег Васильович Вакуленко. INTAS-UA №95-263. 7. Вакуленко М.О. Тлумачний словник із фізики. 6644 статті / Максим Олегович Вакуленко, Олег Васильович Вакуленко. – К.: Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2008. – 767 с.

ГАЦЕНКО І.О.

Чернігівський державний інститут економіки і управління

ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНІ СЛОВА В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Статтю присвячено актуальній науковій проблемі – мотивації мовного знака в сучасному мовознавстві. Розглянуто поняття „звукосфера” в сучасній лінгвістиці. З урахуванням розмаїтості підходів і критеріїв у створенні класифікації звукозображень пропонується нова структура семантичного поля «звук».

Ключові слова: звукозображення, фонестема, мовний знак.

Статья посвящена актуальной научной проблеме – мотивации языкового знака в современном языкознании. Рассмотрено понятие „звукосфера” в современной лингвистике. С учетом разнообразия подходов и критериев при создании классификации звукоизображений предлагается новая структура семантического поля «звук».

Ключевые слова: звукоизображение, фонестема, языковой знак.

The article is devoted scientific the issue of the day – motivation of linguistic sign in modern linguistics. A concept is considered «soundsphere» in modern linguistics. Taking into account the variety of approaches and criteria in creation of classification of onomatopoeia the new structure of the semantic field is offered «sound».

Key words: onomatopoeia, fonestema, linguistic sign.

Проблема мотивованості мовного знака – одна з найскладніших, найдавніших і все ще далеких від остаточного розв’язання. У європейській традиції це питання веде початок від діалогу Платона “Кратил”, у якому було сформульовано два протилежні погляди на мовний знак, згідно з

яким цей знак є (у сучасних термінах) або довільним, конвенціональним, не пов'язаним жодним натуральним зв'язком із своїм денотатом, або навпаки, не конвенціональним, мотивованим, таким, що фонетично наслідує ознаки позначуваного об'єкта. Це питання було поставлено в контексті проблеми походження мови та істинності (правильності) імен. Відтоді ж стало зрозуміло, що проблему не вдається розв'язати однозначно. Надалі в історії лінгвістичної думки це неодноразово підтверджувалося.

З того однак жодним чином не впливає, що обидва ці погляди на природу знака мають однакові аргументи на свою користь і однакову вагу. Навпаки, у сучасних лінгвістичних теоріях безумовна перевага надається конвенціональному розумінню природи лінгвістичного знака, а явище звукового символізму (як одного з виявів мотивованості знака) розглядається як периферійне, незважаючи на те, що з ним так чи інакше стикаються дослідники, які працюють у різних лінгвістичних галузях, таких як етимологія та історія мови, стилістика, дослідження дитячого мовлення, граматична типологія різносистемних мов. Таке становище спричинене не тим, що науковці не приділяють звукозображальним мовним засобам уваги – навпаки, інтерес до них є стійким, згадаймо Ф. Раута: “З того часу, як людина почала замислюватись над сутністю та походженням мови, проблема звуконаслідування набула все більш важливої ролі”[1:113] – але через те, що існуючі теоретичні моделі насправді не містять у собі можливостей адекватної інтерпретації, зокрема стосовно добре зафіксованого для різних мов явища ономатопеї (звуко-символізму).

Отже, *актуальність* даної розвідки передусім зумовлена потребою дослідження явища ономатопеї в сучасному мовознавстві. *Мета* дослідження полягає у комплексному аналізі слів-звукозображень. *Завдання* статті – проаналізувати останні дослідження, що їх присвячено проблемі мотивованості мовного знака, запропонувати нову структуру семантичного поля «звук» з урахуванням розмаїтості підходів і критеріїв у створенні класифікації звукозображень, дати компонентний аналіз ономатопей та порівняльний аналіз компонентної семантики цих одиниць. *Об'єкт* вивчення становлять лексичні системи звукозображень української, російської та англійської мови. *Предметом* дослідження є особливості структури звукозображальних слів у досліджуваних мовах. *Наукова новизна* роботи полягає в тому, що поняття звукозображальності розглядається як більш об'ємне по відношенню до звуконаслідувань.

Незважаючи на зростання уваги до явища іконізму в мові і на спробу розглядати його як один з фундаментальних принципів мовної організації, брак задовільної теорії дається взнаки, у галузі звукосимволізму та звуконаслідування його не вдається компенсувати і застосуванням нових точних методів. Наприклад, отримані у межах психолінгвістики цікаві та різноманітні дані щодо фоносемантичних зв'язків у різних мовах, попри розвинуту експериментальну техніку, застосовану для цього, не піддаються остаточній верифікації. І хоча сучасні дослідники далеко відійшли від наївних тлумачень, на зразок тих, що наводились у першому словнику звуконаслідувань Шарля Нодьє (*Dictionnaire des onomatopées*, 1808: *Bedon* “черевань” 'ономатопея звуку барабана', або *Biffer* “викреслювати” 'звук, що створює гусяче перо, коли ним швидко проводять по паперу'), сама проблема все ще залишається нерозв'язаною і потребує подальших наукових зусиль.

У 70-80 р. звукосимволізм став розглядатися також у рамках фоносемантики, що вивчає звукозображальну систему мови з просторових і тимчасових позицій. Існує типологія звукосимволізму, запропонована такими американськими вченими, як Л. Хінтон, Д. Ніколс, Д. Охала, Т. Кауфман, Х. Аокі. Ця типологія містить у собі чотири типи звукосимволізму: *фізичний*, *імітативний*, *синестетичний* і *конвенціональний*. Фізичний звукосимволізм представляє звуки й інтонаційні малюнки, що виражають внутрішній стан людини (сюди входять «невимушені» звуки – *кашель*, *чмихання тощо*). Імітативний звукосимволізм представлений ономатопами, що передають навколишні звуки (такі звуконаслідування добре висвітлені в літературі). Синестетичний звукосимволізм представлений акустичними символізмами неакустичних явищ, де голосні і приголосні фонемі передають візуальні, тактильні й інші характеристики предметів, такі як розмір, форма й ін. Конвенціональний звукосимволізм, тобто асоціації фонем і їхніх груп з визначеними значеннями (напр.: в англ. *gl* передає значення світіння: *glisten, glow, glare, glitter, gloss*; *sn* передає неприємний звук, видаваний людиною: *snarl, sneer, sniff, snigger, snort*); такі сполучення називаються *фонестемами*. Усі ці категорії розташовані на шкалі «мотивованість – довільність» з поступовим посиленням ролі останньої.

Термін *фонестема* визначається як повторюване сполучення звуків, подібне до морфеми в тому розумінні, що з ним більш-менш чітко асоціюється деякий зміст, але відрізняється від морфеми повною відсутністю морфологізації іншої частини словоформи.

Існує і більш вузьке розуміння звукосимволізму. Це закономірний, недовільний, фонетично мотивований зв'язок між фонемами слова і покладеною в основу номінації незвуковою (неакустичною) ознакою денотата (мотивом). Межа між звуконаслідуванням і звукосимволізмом знаходиться в ознаці денотата (акустичному для звуконаслідувальної лексики і неакустичному для звукосимволізму). Поняття звуконаслідування і звукосимволізму поєднуються загальним терміном *звукозображальність*.

У звуковому вигляді звуконаслідувань знаходить відображення позамовний чинник (зображувана звукова дійсність) і мовні фактори. На перший погляд звуконаслідування з'являються як універсальні слова, однак той самий звук об'єктивної реальності може зображуватися в різних мовах зовсім різними звуками, наприклад, українські, російські качки кричать *кря-кря*, датські – *rap-rap*, французькі – *couin-couin*, а в інших країнах крик качки передається як *gick-gack*, *hap-hap*. Мотивованість звуконаслідувань таким чином є не абсолютною, не природною, а соціально зумовленою, відносною. Якщо при імітації завдання полягає в точному відтворенні звуків навколишнього світу, то при утворенні звуконаслідувань кожен народ членує світ звуків відповідно до системи фонем своєї мови. З усього сказаного можна зробити висновок, що положення про універсальність звуконаслідувальних слів (оскільки вони фіксуються у більшості мов і їхня наявність передбачається в усіх мовах), попри позірну наочність, зовсім не є таким самоочевидним. Самої наявності замало, щоб говорити про ономотопеїчні утворення як про універсальну категорію. У різних мовах вони мають відмінний набір фонетичних, фонологічних, морфологічних, синтаксичних, семантичних і, очевидно, дискурсивних параметрів.

Якщо порівняти цей висновок з результатами досліджень на матеріалі неіндоевропейських мов (у збірнику статей за матеріалами міжнародного симпозиуму, присвяченого ідеофонам: Voeltz, F. K. Erhard, and Christa Kilian-Hatz, eds. (2001) *Ideophones*. John Benjamins Publishing Company, vii+434pp.), то виявляється, що в останніх характерною рисою ідеофонів є, зокрема, наявність особливих словотворчих характеристик. Поза тим, можуть виявитись відмінності також і на синтаксичному рівні. Так, у згаданому збірнику редактори у вступній статті, називаючи типологічні подібності, зафіксовані на матеріалі багатьох мов, стверджують, що звуконаслідування (у висловленні) вводяться, як правило, за допомогою *verbum dicendi* або підрядного сполучника типу *що, щоб, як*. Проте, як

свідчать дослідження, це не є універсалією – наприклад, в українській та російській мовах картина виглядає інакше, оскільки звуконаслідування в них переважно виконують роль присудка, що дає, на наш погляд, додаткові підстави говорити про наявність у цьому пункті типологічно релевантної відмінності.

Особливість людського голосу полягає в тому, що він одночасно є джерелом звуків і інструментом мови. Світ знаків і знакових систем (природних і соціальних) нескінченно різноманітний: його єдність носить характер континуума (від латинського *continuum* – безперервне, суцільне). У сфері тієї знакової комунікації, про яку сьогодні вірогідно відомо науці, використовується п'ять сенсорних каналів (зір, слух, нюх, дотик, смак) і, відповідно, розрізняється п'ять видів фізичної оболонки знаків. Слухові (звукові) знаки є найважливішою складовою кодового механізму передачі інформації в рамках антропо- і зоосеміотики, а звукові механізми інформаційного зв'язку, що забезпечують комунікацію на різних рівнях (від матеріально-просторового до абстрактного), складають звукосферу.

Звукосфера існує в широкому і вузькому розумінні: як звучний всесвіт, що матеріалізується при слуховому сприйнятті, і як звуковий континуум, заповнений різнотипними звуковими системами, що використовує звуковий код для передачі інформації між біо-, соціо- і семіосферами й усередині кожної з них. У складі соціозвукосфери може розглядатися лінгвозвукосфера, як і все, що пов'язане із соціальною діяльністю людини, при цьому враховується роль мови як важливого засобу передачі інформації.

Переклад звукового коду на словесний рівень означає його семантизацію, у якій мова виступає одночасно в ролі заміни й у ролі тлумачення даного коду. Разом з тим словесна фіксація звуків має на меті створення свого власного варіанту звучання, де слово зображує або позначає звук. Таким чином, слова-звукобразження, організовані в семантичне поле з ім'ям «звук», є відображенням або фіксацією звукосфери в межах природної мови. Під семантичним полем розуміється „семантична підсистема мови, що поєднує семіми на основі загальної семі або групи сем” [2:118].

Поняття *звукобразження* розглядається нами як більш об'ємне стосовно звуконаслідування, яке включає останнє у свою понятійну структуру, на що є свої об'єктивні причини. Відображення різного роду звучань у звуконаслідувальних словах відрізняється умовністю і приблизністю, у зв'язку з чим багато звуконаслідувальних за походженням

слів пережили процес деетимологізації і десемантизації і перетворилися в звичайні «знакові» слова [3:112]. Забуттю первісної внутрішньої форми сприяє і включення звуконаслідувального кореня в систему словотворчих зв'язків, а також розвиток у даній групі слів переносних значень, у результаті чого первинні, що мали безпосередній зв'язок зі звучанням значення, можуть узагалі зникати з мови. Семантична особливість слів-звукозображень полягає в тому, що усі вони містять у структурі семемі сему «звук». З урахуванням розмаїтості підходів і критеріїв у створенні класифікації звукозображень пропонується нова структура семантичного поля «звук».

Нами виділяються 5 семантичних груп (субполів): 1. Звуків природних явищ і представників тваринного світу. 2. Артикуляційні звуки, що передають фізіологічні процесів, здійснювані мовними органами людини. 3. Звуки неживих предметів. 4. Звуки людини як біологічної істоти. 5. Семантична група сприйняття звуку.

Кожну групу можна розглядати як окреме семантичне поле, тому що вона ієрархічно структурується на більш дрібні складові. Семантична група звуків природних явищ і представників тваринного світу складається з 2 підгруп. Підгрупа 1 включає: 1) звуки дощу, граду (*хльостати; hammer*); 2) звуки струмка, водоспаду, хвиль (*дзюркіт; bubble*); 3) звуки грому (*гриміти; grumble*); 4) звуки вітру (*вими; roar*); 5) звуки дерев, листя, трави (*шелестіти; rustle*). 2. Підгрупа зоофонів, що наслідують звуки тварин, птахів. Зазначена підгрупа утворюється з наступних складових: 1) звуки домашніх тварин і птахів (*мукання; bellow*); 2) звуки диких тварин і птахів (*щебет; roar*); 3) звуки комах, земноводних і плазунів (*кумкання; croak*); 4) ономотопейчні назви деяких птахів (звуконаслідувальні орнітоніми) (*свистун; kittiwake*).

Друга група артикуляційних звуків, що передають фізіологічні процеси, здійснювані мовними органами людини, має наступні складові: 1) звуки, що передають різні почуття й емоційні стани (можуть бути диференціаторами), – плач (*ридання; whimper*); сміх (*реготати; guffaw*); лемент (*крик; bawl*); звуки (шум) голосів (*гамір; chirm*); вигуків /немовні звуки, що можуть бути диференціаторами або альтернантами (*цокати; growl*); наслідування звуків свисту (*свистіти, whistle*); 2) лінгвофони (звуки, що відбивають фонаційні особливості звучної мови (вимову) і манеру говоріння) – голосна /тиха мова (*гриміти; rumble*); висотні характеристики мови (*басіти; growl*); динамічні характеристики мови; нечленороздільна мова (*торохтіти; gibber*); дефектна мова (*гаркавість;*

lisp); різні особливості вимови (*запинатися; twang*); 3) звуки голосу, що бувають різного ступеня гучності (*звук шепотіння, raucous*); різної висоти (*монотонний; high*); різного забарвлення (*охриплий, hoarse*); різного ступеня чіткості (*гундосий; clear*); різної динаміки (*звук щебетання; drawl*).

Третя група включає звуки, що утворюються за допомогою різних інструментів (можуть бути адапторами – об'єктами): *стукати; whack*.

Семантична група звуків людини як біологічної істоти містить у собі 4 складові: 1) звуки людини як біологічної істоти; 2) звуки людини як істоти, яка відчуває і говорить; 3) звуки, що видаються людиною під час праці; 4) звуки людини творчої. Перша підгрупа містить наступні складові: 1) фізіологічні звуки, що супроводжують різні фізичні стани і деякі дії, до яких відносять звуки, утворювані зубами (*клацати; chatter*); звуки, утворювані губами та язиком (*чмокати; smack*); звуки, утворювані носом (*фуркати; sneeze*); звуки, утворювані ротом або горлом (*харкати; snore*); звуки, утворювані травною системою (*гурчання; retch*); 2) звуки, що супроводжують рухові дії людини, до яких відносимо звуки, утворені пальцями (*тарбанити; snap*); звуки, утворені руками (*плескати в долоні; smash*); наслідування звуків ходи людини (*тупати, човгати, pad*); звуки, утворені тілом людини (*плюхатися; flop*). Четверта підгрупа містить у собі звуки, що утворюються за допомогою музичних інструментів: *сурмити; toot*.

Семантична група звуків неживих предметів складається з 5 підгруп: 1. Звуки контактуючих матеріалів. До зазначених підгруп відносимо: 1) звуки від руху повітря (*свист; swish*); 2) звуки вогню і горіння (*тріск; crackle*); 3) звуки скла, металу, рідини (*дзенькіт; jangle*); 4) звуки ламких предметів, а також предметів, що вибухають (*тріск; pop*); 5) звуки ударів і падіння предметів (*шльопання; bump*); 6) звуки тертя (*скрип; grate*). 2. Звуки приладів і механізмів. Підгрупа 2 містить наступні складові: 1) звуки дзвонів і годинника (*бій; knell*); 2) звуки електричних і електронних приладів (*гудіння; bleep*); 3) звуки механізмів і різних механічних пристроїв (*брязкіт; snap*). 3. Звуки сигнальних пристроїв як репрезентація сигналофери. Підгрупа 3 включає: 1) сигнали транспортних засобів (*гудок; honk*); 2) радіо і телефонні сигнали (*гудок; pip*); 3) звуки сирен (*вумтя; blare*). 4. Звуки транспорту. До складу підгрупи 4 входять: 1) звуки двигуна, який працює (*кашляти; put-put*); 2) шум рухів (*гудіння; murmur*). 5. Звуки зброї. До складу підгруп 5 входять: 1) звуки куль, снарядів (*свистити; whiz*); 2) звуки стрілянини, вибухів (*гуркіт; thunder*).

Коли навколишній звуковий світ відбивається в мові, вона являє собою світ, опосередкований мовною свідомістю, у якому до обмежень, що накладаються на сприйняття, додаються обмеження, зумовлені закономірностями мови. Той факт, що звук складніше сприймати, ніж колір, оскільки він частіше характеризується моментальністю, зумовлює відносну суб'єктивність слухових відчуттів. Це знаходить висвітлення як у використанні слів-звукотображень, що є одночасно і знаками звучних реалій й одиницями мови, так і в побудові семантичного поля «звук», що є фіксацією звукосфери в мові. Одиниці семантичного поля «звук» є прикладом того, що система значень окремо взятої мови дає те пізнання, яке необхідне для потреб людського суспільства, а переломлення категорії звучання в мові може бути основою семантичних універсалій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Rauhut F.* Probleme der Onomatopoeie // *Volkstum u kultur der Romanen.* – 1928. – Bd. – S. 113.
2. *Шафиков С. Г.* Типология лексических систем и лексико-семантических универсалий: Монография. – Уфа, 2004. – 238 с.
3. *Кондрашов Н. А., Третьякова В. С.* Лексическая семантика. – Свердловск, 1991. – С.110-116.

ГЕТЬМАН З. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТИПОЛОГІЯ ТЕКСТІВ У ЗАРУБІЖНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ (бібліографічний огляд)

Статтю присвячено огляду наукової думки у зарубіжному перекладознавстві щодо окремих типів і жанрів міжмовної комунікації, стилістичної типології текстів з огляду на теорію перекладу. Увагу сконцентровано на комунікативному підході до теорії перекладу з урахуванням постулатів текстолінгвістики та дискурсивного аналізу.

Ключові слова: порівняльна стилістика, типологія текстів, прагматична наступність, дискурсивний аналіз, класифікаційні параметри, модель перекладу.

Статья посвящена обзору научных точек зрения в зарубежном переводоведении относительно отдельных типов и жанров межъязыковой коммуникации, стилистической типологии текстов в рамках теории перевода. Внимание сконцентрировано на коммуникативном подходе к теории перевода с учетом постулатов текстолингвистики и дискурсивного анализа.

Ключевые слова: сравнительная стилистика, типология текстов, прагматическая приемственность, дискурсивный анализ, классификационные параметры, модель перевода.

The article offers an overview of scientific works by foreign translation researchers dedicated to types and genres of interlanguage communication, stylistic typology of texts, based on the translation theory. The author grounds the study on the text linguistics postulates and discourse analysis. Particular attention is paid to the communicative approach to the translation theory.

Key words: comparative stylistics, text typology, pragmatic succession, discourse analysis, classification parameters, translation model.